

ЄГОРОВ

Ігор Юрійович –

член-кореспондент НАН України, завідувач Офісу оцінювання діяльності наукових установ НАН України ДУ «Центр оцінювання діяльності наукових установ та наукового забезпечення розвитку регіонів України НАН України»

ЖУКОВИЧ

Інна Анатоліївна –

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник Офісу оцінювання діяльності наукових установ НАН України ДУ «Центр оцінювання діяльності наукових установ та наукового забезпечення розвитку регіонів України НАН України»

КРАСНОСООВА

Олена Миколаївна –

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Офісу оцінювання діяльності наукових установ НАН України ДУ «Центр оцінювання діяльності наукових установ та наукового забезпечення розвитку регіонів України НАН України»

АРТЮШЕНКО

Віктор Вікторович –

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Офісу оцінювання діяльності наукових установ НАН України ДУ «Центр оцінювання діяльності наукових установ та наукового забезпечення розвитку регіонів України НАН України»

ПРО ХІД, РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВИХ УСТАНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ У 2023 РОЦІ

У статті висвітлено результати оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України та їхніх підрозділів, яке відбувалося у 2023 р. за оновленою Методикою оцінювання НАН України, а також результати апробації бальної системи оцінювання, що проводилася одночасно. Розкрито деякі організаційні аспекти процесу оцінювання. Розглянуто результати опитування експертів та членів постійних комісій за науковими напрямками секцій НАН України щодо запровадження бальної системи оцінювання на постійній основі. Проаналізовано особливості оцінювання у 2023 р. і проблеми, що виникали під час його проведення.

Ключові слова: методика оцінювання ефективності діяльності наукових установ, категорії оцінювання, експертна оцінка, бальна оцінка, Національна академія наук України, фінансування досліджень.

Відповідно до Концепції розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 рр. заплановано проведення подальшої оптимізації мережі наукових установ НАН України та їхньої внутрішньої структури з урахуванням результатів оцінювання ефективності діяльності [1].

Оцінювання ефективності діяльності наукових установ є сьогодні одним із важливих інструментів реформування НАН України і, починаючи з 2023 р., здійснюється за оновленою Методикою оцінювання ефективності діяльності наукових установ Національної академії наук України [2], затвердженою постановою Президії НАН України від 11.01.2023 № 33. Ця Методика ґрунтується на експертному судженні та базових принципах Лейденського маніфесту [3] – об'єктивність, відкритість, прозорість, пріоритетність якісного оцінювання над кількісним, обґрунтованість аналізу діяльності з урахуванням завдань та місії наукової установи, а також перспектив її розвитку, можливість доступу установи до результатів оцінювання та постійне вдосконалення методології оцінювання.

Зазначимо, що питання створення й удосконалення методичного забезпечення і методів оцінювання установ, що вико-

нують наукові дослідження й розробки, залишаються актуальними. Особливого значення вони набули в останні роки, оскільки в умовах певних обмежень фінансування науки держава вимагає підвищення відповідальності з боку наукової спільноти щодо ефективності використання бюджетних коштів.

У роботах зарубіжних науковців розглядаються різні аспекти, проблеми та особливості оцінювання ефективності наукових досліджень і розробок, а також питання організації фінансування за результатами оцінювання [4–6]. Серед українських дослідників, які займаються проблемами оцінювання діяльності наукових установ, варто назвати О. Мриглод і С. Назаровця [7], Б. Маліцького [8], В. Рибачука [9] та ін. Пропонована стаття продовжує цикл наукових публікацій авторів, присвячений особливостям оцінювання наукової діяльності в Україні, теоретичному узагальненню міжнародного досвіду його проведення, методології оцінювання [10–15].

Отже, оцінювання наукових установ НАН України, проведене в 2023 р., порівняно з попередніми оцінюваннями, мало певні особливості, зокрема:

- періоди, за які оцінювали ефективність діяльності різних установ НАН України, істотно різнилися і становили 5, 6 і 7 років, що пов'язано з відтермінуванням проведення оцінювання в 2022 р. у зв'язку з широкомасштабною військовою агресією РФ проти України та введенням в Україні воєнного стану;

- відповідно до п. 3.1 розпорядження Президії НАН України від 30.03.2023 № 167 «Про оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України у 2023 році» одночасно з проведенням оцінювання ефективності діяльності установ НАН України та їхніх наукових підрозділів з використанням Методики оцінювання НАН України було апробовано бальну систему оцінювання.

Відповідно до Методики оцінювання НАН України процедура оцінювання відбувалася в три етапи, на кожному з яких працювали відповідні комісії з різними функціями та повноваженнями — експертні комісії (ЕК), постійні

комісії за науковими напрямами при секціях НАН України (ПКНН), постійна комісія НАН України з оцінювання ефективності діяльності установ НАН України (ПК НАНУ).

З огляду на те, що Методика оцінювання НАН України передбачає використання інструментарію експертного судження, особливу увагу було приділено формуванню експертних комісій. До складу ЕК відбирали фахівців за науковими напрямами діяльності установи, при цьому велике значення мали наукова репутація вченого, його авторитет серед колег, а також рекомендації останніх щодо можливості включення цього кандидата до ЕК. Необхідною умовою зарахування експерта до комісії була відсутність конфлікту його наукових інтересів з установою, що проходить оцінювання. У визначенні потенційного конфлікту інтересів брали до уваги відсутність родинних зв'язків або прямих наукових стосунків типу керівник—аспірант, безпосереднього наукового чи комерційного співробітництва; відсутність прямої наукової або комерційної конкуренції, спільних робіт чи участі у спільних проектах упродовж періоду, за який проводилося оцінювання. Для запобігання конфлікту інтересів кожен кандидат в експерти підписував бланк-згоду бути експертом з оцінювання діяльності конкретної установи, чим також підтверджував, що не має конфлікту інтересів згідно із зазначеними вище пунктами [11].

Списки членів ЕК затверджували за засіданнях ПКНН відповідних секцій НАН України. Для участі в оцінювальному візиті ПКНН до кожної установи делегували представника комісії.

Для проведення оцінювання установ НАН України у 2023 р. було залучено 105 експертів, з них 40 осіб (38,1 %) були представниками позаакадемічних установ України, 14 осіб (13,3 %) — зарубіжних наукових установ. Із загальної кількості позаакадемічних вітчизняних експертів 33 особи (82,5 %) були науковцями з 14 закладів вищої освіти України. Найбільшу кількість експертів делегували такі заклади вищої освіти: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (5 осіб),

Склад експертів, які брали участь в оцінюванні ефективності діяльності наукових установ НАН України у 2023 р.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (3 особи), Національний університет біоресурсів і природокористування України (3 особи).

Частка жінок у загальній кількості експертів становила 25,9 %. Найбільше жінок-експертів було залучено до процедури оцінювання в Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України – 19 осіб (70,3 % від загальної кількості жінок-експертів).

Серед загальної кількості експертів науковий ступінь доктора наук мала 91 особа (86,8 %), з них вчене звання академіка НАН України – 6 осіб, академіка НАМН України – 1 особа, академіка НАПН України – 1 особа, члена-кореспондента НАН України – 25 осіб.

Зарубіжні експерти були науковцями із закладів вищої освіти 7 країн світу. Найбільшу кількість науковців було запрошено з Польщі – 6 осіб; по 2 експерти – з Німеччини та Молдови і по 1 експерту – зі Словаччини, Китаю, Мексики та Литви (див. рис.).

Відповідно до п. 2.4 Методики оцінювання НАН України формат проведення оцінювання та участь у ньому (онлайн або офлайн) членів ЕК визначалися для кожної установи окремо з урахуванням її місцезнаходження, умов функціонування та за погодженням з головою ЕК і Офісом оцінювання. Слід зазначити, що 75 % вітчизняних експертів віддали перевагу особистій присутності на процедурі оцінювання.

З 20 установ НАН України, які пройшли оцінювання у 2023 р., 8 належали до Секції суспільних і гуманітарних наук, 6 – до Секції фізико-технічних і математичних наук, 5 – до Секції хімічних і біологічних наук і 1 – до установ при Президії НАН України.

За місцезнаходженням 16 (80 %) установ розміщено в м. Київ, 2 – у м. Львів і по 1 установі – у м. Одеса та м. Ужгород.

Слід зазначити, що згідно з Методикою процедура оцінювання діяльності установи відбувається знизу догори: спочатку оцінюють підрозділи установи, а потім з урахуванням їхніх результатів – установу в цілому.

З 143 оцінених підрозділів до категорії А (підрозділ займає лідерські позиції за науковими напрямками своєї діяльності та має вагомими науковими й практичними результатами, визнаними міжнародному та найвищому національному рівні) було віднесено 128 (89,5 % загальної кількості оцінених підрозділів).

До категорії Б (підрозділ займає сильні позиції на національному рівні, є провідним за певними напрямками наукових досліджень, має вагомими результатами для забезпечення розвитку науки і практики відповідної галузі України) – 15 (10,5 %) (див. табл.).

До категорії В (підрозділ займає стабільні позиції на національному рівні, проводить наукові дослідження і розробки у відповідній галузі науки в Україні, має певний науковий потенціал, але демонструє невисоку динаміку розвитку)

та категорії Г (підрозділ має слабкі позиції, не є унікальним у відповідній галузі науки, має невисокий науковий потенціал, демонструє низький рівень розвитку та відсутність вагомих результатів діяльності; результати наукових досліджень, конкурентоспроможність та загальна результативність роботи підрозділу не є унікальними) не віднесено жодного підрозділу.

З 20 наукових установ НАН України до категорії А (установа, що займає лідерські позиції за багатьма науковими напрямками; має вагомими науковими й практичними результатами, визнані на міжнародному та найвищому національному рівнях; має високий науковий потенціал та ефективно його використовує; має винятковий вплив на науково-технічний та соціальний розвиток; інтегрована у світовий науковий простір) віднесено 14 наукових установ (70,0 %).

До категорії Б (установа займає сильні позиції на національному рівні; є провідною за певними напрямками наукових досліджень та розробок, впровадження конкретних видів наукової й технічної продукції; має вагомими результатами для забезпечення розвитку науки і практики відповідної галузі науки України; має значний потенціал для наукового, технічного та соціального розвитку країни; виявляє активність щодо інтегрування у світовий на-

уковий простір з урахуванням національних інтересів) віднесено 6 установ (30,0 %).

До категорії В (установи, що займають стабільні позиції на національному рівні, проводять дослідження у відповідній галузі науки в Україні, але є маловідомими у світовому науковому просторі) та категорії Г (установи, що демонструють низький рівень розвитку та відсутність вагомих результатів діяльності, не є унікальними у відповідній галузі науки) не віднесено жодної установи.

Як уже зазначалося, одночасно з проведенням оцінювання ефективності діяльності установ НАН України за Методикою НАН України було апробовано бальну систему оцінювання установ та їхніх наукових підрозділів.

Для апробації бальної системи кожен експерт мав заповнити документ «Картка експертного оцінювання ефективності діяльності підрозділу (установи)». Отримані результати вносили в бланк «Результати апробації бальної системи оцінювання ефективності діяльності установи та її наукових підрозділів», який передавали до Офісу оцінювання разом із висновком ЕК. Крім того, експертам було запропоновано заповнити анонімний опитувальник і висловити свою думку про доцільність запровадження бальної системи на постійній основі.

Результати оцінювання підрозділів та установ НАН України, що проходили оцінювання у 2023 р.

Секції НАН України	Кількість підрозділів			Кількість установ		
	пройшли оцінювання	з них віднесено до категорії*		пройшли оцінювання	з них віднесено до категорії*	
		А	Б		А	Б
Секція фізико-технічних і математичних наук	47	42 89,4 %	5 10,6 %	6	4 66,7 %	2 33,3 %
Секція хімічних і біологічних наук	36	32 88,9 %	4 11,1 %	5	4 80,0 %	1 20,0 %
Секція суспільних і гуманітарних наук	54	49 90,7 %	5 9,3 %	8	5 62,5 %	3 37,5 %
Наукові установи при Президії НАН України	6	5 83,3 %	1 16,7 %	1	1 100,0 %	—
Загалом	143	128 89,5 %	15 10,5 %	20	14 70,0 %	6 30,0 %

*До категорій В і Г не віднесено жодного підрозділу та установи.

За підсумками обробки результатів отримано таку зведену інформацію:

- максимальний бал (99,45) серед оцінених установ отримала ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» (Відділення економіки); серед оцінених підрозділів максимально можливий бал (100) отримали 2 підрозділи Інституту молекулярної біології і генетики (Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології) — відділ біомолекулярної електроніки та відділ ензимології білкового синтезу;

- мінімальний бал (74,78) серед установ отримав Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень (Відділення економіки); серед оцінених підрозділів найменший бал (62,40) отримав відділ хімії вугілля Інституту фізико-органічної хімії і вуглекімії ім. Л.М. Литвиненка (Відділення хімії);

- за секціями НАН України середні бальні оцінки установ становили: Секція фізико-технічних і математичних наук — 88,02; Секція хімічних і біологічних наук — 89,9; Секція суспільних і гуманітарних наук — 88,01; наукові установи при Президії НАН України — 91,5. Середній бал усіх оцінених установ НАН України — 89,37. Бальний інтервал від 80 до 100 відповідає категорії А.

Анкета для опитування експертів, розроблена Офісом оцінювання діяльності наукових установ НАН України, містила кілька запитань, на які потрібно було відповісти «так» або «ні». Крім того, експертам пропонувалося висловити зауваження і пропозиції щодо застосування Методики оцінювання та бальної системи.

З експертів, які взяли участь в опитуванні, 92,4 % вважають, що оцінювання діяльності наукових установ є важливим інструментом реформування та реорганізації НАН України, а принципи, покладені в основу Методики оцінювання, та якісний аналіз, що ґрунтується на експертному судженні, відповідають сучасним світовим трендам у процедурі оцінювання суб'єктів наукової діяльності.

Серед опитаних експертів 42,4 % вважають, що позиції в картках експертів, за якими ви-

ставляють бали, вичерпно та об'єктивно відображають діяльність установи; 57,6 % висловили думку про невідповідність критеріїв у картках експертного оцінювання показникам, за якими надає інформацію установа в матеріалах анкети підрозділу (установи). Також експерти зауважили, що критерії в картках експертного оцінювання дуже загальні, не враховують усі результати діяльності підрозділів чи установ, а отриманий загальний бал не дозволяє скласти уявлення про унікальність та особливості діяльності підрозділу (установи).

Щодо обґрунтованості запропонованих вагових коефіцієнтів для наукових установ різної дисциплінарної спрямованості позитивну відповідь дали 45,5 % експертів, проте 54,5 % вважають, що коефіцієнти необхідно переглянути і що для установ різних секцій вони мають бути різними з урахуванням специфіки та особливостей їхньої діяльності.

На запитання щодо доцільності запровадження на постійній основі додатково ще бальної системи розрахунку комплексного індикатора ефективності діяльності установи (підрозділу) в запропонованому вигляді «так» відповіли 24,2 %, «ні» — 75,8 % опитуваних експертів.

На другому етапі процедури оцінювання ПКНН на своїх засіданнях розглянули результати діяльності установ, що проходили оцінювання у 2023 р., потім, згідно зі своїми функціями (п. 2.2.2 Методики оцінювання), затвердили їх та передали на остаточне затвердження в ПК НАНУ. Члени ПКНН усіх секцій звертали увагу на завищеність бальної оцінки, яку виставили ЕК більшості установ та підрозділів. Враховуючи те, що в проекті розділу 3.3 Методики оцінювання (додаток до постанови Президії НАН України від 11.01.2023 № 33) не визначено дії членів ПКНН в разі їхньої незгоди з результатами бальної оцінки ЕК, під час прийняття остаточного рішення бали було взято до уваги, але не затверджено.

Члени ПКНН при секціях позитивно висловилися про важливість оцінювання результатів діяльності установ як одного з інструментів реформування не лише НАН України, а й

наукової сфери України загалом. На питання щодо доцільності запровадження на постійній основі в Методиці оцінювання додатково бальної системи розрахунку комплексного індикатора ефективності діяльності установи (підрозділу) в запропонованому вигляді «так» відповіли 26,3 %, «ні» — 73,7 % членів ПКНН.

Під час обговорення бальної системи члени ПКНН висловили низку думок, зокрема:

- оскільки бальну систему покладено в основу атестаційної методики Міністерства освіти і науки України, для НАН України логічним є обрання інших критеріїв визначення ступеня відповідності результатів діяльності науковців певним вимогам;

- навряд чи постійне використання бальної системи позитивно впливатиме на ефективність та якість роботи; намагання будь-якими засобами поліпшити кількісні показники обов'язково спричинить зниження рівня якості досліджень та погіршення іміджу як окремого вченого, так і всієї установи [16];

- виявити завищені кількісні показники діяльності підрозділів установи і встановити ступінь їх відповідності реальному стану наукової роботи фактично неможливо, а отже, метою оцінювання стає не інтелектуальне змагання, а формалізм та адаптація до наукометричних вимог. За такого підходу мотиваційний потенціал науковця зміщується з інтенсивного та конкурентоспроможного вектора наукової роботи на екстенсивний;

- суттю ефективного оцінювання є виявлення резервів для підвищення потенціалу наукової установи, а не цифровий контроль виконання планових завдань; логіка застосування процедури оцінювання полягає в демонстрації «якісного стрибка», переходу накопиченого в установі знання з екстенсивного стану в інтенсивний;

- бальна система розрахунку комплексного індикатора ефективності діяльності установи в цілому та кожного підрозділу не відповідає основним засадам статистичної методології, зокрема розрахунку багатовимірних середніх величин, у якому принципово важливу роль відіграє вибір системи зважування й самих ваг;

- бальна оцінка не відповідає сучасним світовим тенденціям оцінювання наукових установ, де до уваги беруться різні результати наукової діяльності, які є багатовимірними і не можуть бути зведені до одного бального показника;

- побажання для установ — при заповненні анкети більше уваги приділяти чіткому визначенню найвагоміших результатів, їх актуальності та науковій новизні. Саме якість результатів, а не їх кількість, має бути основною у визначенні категорії;

- в умовах тотального недофінансування науки будь-яка система оцінювання діяльності установ не може бути об'єктивною і дієвою; це буде або «перетягування ковдри», або консервація наявного стану. Тому найперше, що потрібно для підвищення ефективності діяльності наукових установ, — це перейти від залишкового принципу фінансування науки в державі до достатнього. В таких умовах система оцінювання запрацює і не буде ризиків загубити щось перспективне;

- бальну оцінку доцільно залишити лише в разі розроблення чіткої шкали, щоб було зрозуміло, за що нараховується кожен бал. Тільки за умови пильного контролю за нарахуванням кожного з балів бальна оцінка може бути виправданою.

На третьому етапі оцінювання ПК НАНУ розглянула і затвердила результати оцінювання, подані ПКНН секцій. Остаточне затвердження результатів, що вже не підлягає перегляду, здійснено в постанові Президії НАН України від 21.02.2024 № 55 «Про результати оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України у 2023 році».

Аналіз результатів проведеного оцінювання дав змогу виокремити низку проблем.

1) Проблеми апробації бальної оцінки:

1.1) заповнення бланків «Картка експертного оцінювання ефективності діяльності підрозділу (установи)» викликало незадоволення членів ЕК. Особливо це стосувалося установ, які мають багато підрозділів, адже експертам доводилося заповнювати картки на кожен підрозділ та на установу, що потребувало багато

часу; іноді установи були змушені самі розрахувати підсумкові бали за картками експертів;

1.2) непорозуміння виникали з визначенням порядку здійснення бальної оцінки, а саме: частина ЕК приймали рішення колегіально та дублювали результати бальної оцінки по всіх анкетах, а частина експертів висловлювали особисту думку і давали індивідуальну оцінку в балах кожному підрозділу. Як наслідок, якість бального оцінювання значно погіршилася;

1.3) формальне ставлення експертів до бальної оцінки та завищення показників, отриманих у підсумку, було спричинене необхідністю багаторазово повторювати одні й ті самі процедури переведення якісних показників у кількісний вимір у формі балів за відсутності чіткого розмежування якісних характеристик. Відсутність шкал, які мали б стати нормативом відповідності якісних характеристик кількісному вимірюванню в балах, призвела до необґрунтованого завищення бальних оцінок;

1.4) багаторазові усереднення оцінок підрозділів та установ призвели до того, що результати бальної оцінки за секціями врівноважилися, а отримані значення показників виявилися недостатньо обґрунтованими. Фактично це прояв відомого закону (принципу) Гудхарда: «коли метрика стає метою, вона перестає бути надійною» [17];

1.5) проблематичним виявилось отримання відповідей під час добровільного анонімного анкетування експертів — зі 105 експертів лише 66 дали відповіді на запитання анкети, причому найбільшу активність виявили експерти Секції суспільних і гуманітарних наук.

2) Проблеми, пов'язані з фінансуванням за результатами оцінювання. Найбільшою проблемою є завищення результатів оцінювання з метою збереження (або навіть збільшення) фінансування організації. Одним із головних завдань впровадження Методики оцінювання було підвищення рівня ефективності наукових досліджень та вплив на розподіл фінансування з урахуванням отриманих результатів. Розроблення механізму фінансування конкретної установи з урахуванням результатів оцінювання виходить за межі Методики й забезпечу-

ється Президією НАН України відповідно до фінансових можливостей Академії.

В умовах недостатнього фінансування вирішити питання забезпечення додаткового фінансування є складним завданням. Крім того, відповідно до внесених змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті Національній академії наук для підтримки розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень*, бюджетні кошти надаються науковим установам НАН України на конкурсній основі для проведення пріоритетних досліджень і розробок науковими підрозділами, які за результатами оцінювання ефективності діяльності наукових установ Академії відповідно до Методики оцінювання віднесено до категорії А. Наслідком цього рішення стало те, що експерти (висококваліфіковані вчені, які пройшли перевірку на відсутність конфлікту інтересів з інтересами оцінюваної наукової установи) намагалися завищити оцінки. Причини такої поведінки зрозумілі — вони ґрунтуються на побоюванні «завдати шкоди» колегам у нинішніх складних економічних умовах. Знайти контраргументи проти такої позиції нелегко, але необхідно, адже основна мета оцінювання полягає не в «покаранні», а в пошуку шляхів підвищення ефективності наукової діяльності.

Зважаючи на зазначене вище, розроблення процедури розподілу фінансування наукових установ НАН України залежно від результатів оцінювання стає актуальним завданням, яке потребує додаткового вивчення та створення відповідного механізму реалізації.

3) Проблеми, пов'язані з прихованим конфліктом інтересів. Як уже зазначалося, з метою запобігання конфлікту інтересів кожен експерт підписує бланк-згоду бути експертом з оцінювання діяльності конкретної установи, чим підтверджує, що не має конфлікту інтересів. Про-

* Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті Національній академії наук для підтримки розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень: постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 № 1040.

те фахівці в окремих напрямках своєї наукової спеціалізації добре знають один одного, і навіть якщо в останні 5 років вони й не мали конфлікту інтересів з установою, то впродовж 7–10 попередніх років могли мати. Такий прихований конфлікт інтересів створює проблему щодо незалежності експертів. Крім того, не завжди конфлікт інтересів має явний вигляд, адже існують дружні стосунки, які не фіксуються формально (наприклад, спільне хобі). Отже, або доводиться покладатися на порядність і принциповість учасників процесу оцінювання, або потрібно створювати розширену базу експертів із залученням фахівців не лише із закладів вищої освіти, а й з профільних міністерств та відомств, проектних організацій.

4) Проблеми, пов'язані з організацією роботи ЕК:

4.1) однією з проблем є пошук джерел фінансування відряджень для експертів, які не працюють в установах НАН України. Як вітчизняні, так і зарубіжні експерти здійснюють оцінювання на безоплатній основі. Зазначимо, що за таким принципом оцінювання проводять в усіх країнах світу, але там передбачено оплату відрядження. Тому одним із важливих елементів незалежності експертів стає фінансування відряджень. Відповідно до розпорядження Президії НАН України «Про оцінювання діяльності наукових установ НАН України», відшкодування витрат на відрядження членів ЕК з установ Академії до установ, які підлягають оцінюванню, здійснюється за їхнім основним місцем роботи. Для експертів з позаакадемічних установ це питання не вирішено. І найчастіше установи, що проходять оцінювання, самі фінансують відрядження таких експертів. Для забезпечення більшої об'єктивності при проведенні оцінювання необхідно передбачити можливість компенсувати експертам витрати, пов'язані з відрядженням;

4.2) проблемою є також пошук джерел фінансування витрат, пов'язаних із залученням іноземних фахівців як членів ЕК, а це досить значні кошти — оплата відряджень, переклад англійською пакету матеріалів для проведення оцінювання тощо. Якщо ці витрати покласти

на організацію, яка проходить оцінювання, роботу експерта вже не можна вважати незалежною. Водночас, як свідчить досвід оцінювання, участь іноземних фахівців у роботі ЕК додає останнім авторитету та впевненості в їхній неупередженості.

5) Проблеми, пов'язані з публікаційною активністю дослідників:

5.1) публікація результатів наукових досліджень переважно у виданнях, засновником (співзасновником) яких є установа, де працює автор. Одна з причин цього полягає в тому, що публікації у «своїх» наукових виданнях для науковців є безкоштовними або оплачуваними на пільгових умовах;

5.2) незадовільна кількість публікацій у виданнях, що індексуються в провідних наукометричних базах даних (Web of Science, Scopus). Багатьом установам НАН України ЕК дали рекомендації збільшити кількість публікацій у таких періодичних виданнях. Установам, наукові видання яких входять до провідних наукометричних баз, виконати цю рекомендацію не складно, але установам соціогуманітарного профілю, за науковими напрямами яких кількість наукових видань, зареєстрованих у міжнародних базах, досить обмежена, підвищити публікаційну активність у таких виданнях не так уже й легко. Для вирішення цієї проблеми варто передбачити можливість матеріального стимулювання дослідників щодо публікації статей у провідних журналах або хоча б частково компенсувати їхні витрати на публікації;

5.3) відсутність в афіліації авторів інформації про роботу в установі. Дослідники, які працюють в установах НАН України за сумісництвом, звітували статтями, в яких в афіліації вказане їх основне місце роботи, попри те, що в Методиці оцінювання зазначено, що такі статті не можуть бути враховані під час оцінювання установи. Дослідники звітують одними й тими самими публікаціями в різних установах, що неприпустимо, оскільки інформація щодо публікаційної активності установи в цьому разі викривляється. Керівництву установ рекомендовано більш відповідально ставитися до надання інформації щодо публікаційної ак-

тивності своїх співробітників і не включати до звітних матеріалів статті, які вже включено до звітних матеріалів іншої установи.

6) Проблеми, пов'язані з розміщенням інформації на сайті установи. Ще однією проблемою оцінювання стала необхідність оприлюднення результатів діяльності установи за 5–7 років, що потребує одночасного висвітлення досить великого обсягу інформації. Для вирішення цієї проблеми установам було рекомендовано розмістити на їхніх сайтах інформацію про основні результати діяльності (посилання на повні тексти публікацій дослідників; посилання на сайти чи сторінки конференцій, у яких установа брала участь; результати наукових досліджень і розробок за темами з коротким резюме, CV дослідників установи тощо), що дає змогу при заповненні звітних матеріалів для оцінювання діяльності установи давати електронне посилання на сайт, де розміщено відповідні матеріали (п. 4 розпорядження Президії НАН України від 30.03.2023 № 167 «Про оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України у 2023 р.»). На жаль, оцінювання показало, що інформація на сайтах деяких установ не оновлюється або її подано в неналежному вигляді. Як наслідок, для установ, що не віддавали перевагу електронним посиланням на відповідний розділ свого сайту, значно збільшується обсяг звітних матеріалів.

Висновки. Оцінювання установ НАН України є важливою складовою її реформування і має сприяти поліпшенню діяльності як на рівні підрозділів, установ, відділень, так і на рівні Академії в цілому. Результати оцінювання є підґрунтям для прийняття управлінських рішень (структурно-організаційних, фінансових, кадрових). Однак процес оцінювання складно повністю формалізувати, оскільки далеко не всі види наукової діяльності і не всі отримані результати можна представити в кількісному вигляді. Тому великого значення

набуває процес формування експертних груп та розроблення таких процедур (алгоритмів) оцінювання, які мінімізують імовірність необ'єктивного визначення результатів роботи наукової установи та її підрозділів.

Проблема вдосконалення процедури оцінювання в науці не є виключно українською. Як визнають в огляді [18] фахівці Міжнародної наукової ради, проблема якісного оцінювання наукової діяльності є і залишатиметься актуальною в майбутньому для всіх країн світу. Її остаточного вирішення експерти не бачать, але зробити процедури оцінювання більш раціональними, прозорими та універсальними для різних країн і установ в принципі можливо. Застосування нового варіанту Методики оцінювання НАН України є спробою рухатися у цьому напрямі.

Якщо критерії та показники оцінювання, а також методи їх визначення можуть бути предметом дискусій, то необхідність скорішого вирішення двох організаційних проблем практично не викликає суперечок. По-перше, це формування пулу експертів із залученням іноземних фахівців. Саме це має забезпечити більшу об'єктивність узагальнених оцінок. По-друге, створення універсальних інформаційних систем (у вигляді зручних для користування масивів даних, розміщених у мережі) не лише для проведення «точкового» оцінювання раз на п'ять років, а й для запровадження моніторингу керівними органами Академії та забезпечення інформації для державної атестації з боку Міністерства освіти і науки України. Це дозволить скоротити час на підготовку матеріалів оцінювання за умови збереження специфіки обох процедур: якщо для МОН України насамперед необхідно отримати кількісну оцінку установи в цілому та порівняти її з результатами атестації в інших відомствах, то для Академії не менш важливо виявити слабкі підрозділи, розробити шляхи для підвищення їх ефективності або запропонувати заходи з можливої реорганізації.

REFERENCES

[СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ]

1. Bohdanov V.L., Kubalskyi O.N. About the concept of development of the National Academy of Sciences of Ukraine for 2021–2025. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2021. (12): 38–45.
[Богданов В.Л., Кубальський О.Н. Про концепцію розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 роки. *Вісник НАН України*, 2021. № 12. С. 38–45.]
2. Methodology for evaluating the effectiveness of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine. https://files.nas.gov.ua/text/Documents/Metodika_ocinuvanya_2023.pdf
[Методика оцінювання ефективності діяльності наукових установ Національної академії наук України. Затверджено постановою Президії НАН України від 11.01.2023 № 33.]
3. Quality assurance by Scientific Advisory Boards at Leibniz institutions. Leibniz Association. Division Evaluation Committee. <http://www.leibniz-gemeinschaft.de/en/about-us/evaluation/qualityassurance-by-scientific-advisory-boards-at-leibniz-institutions/>
4. Fiala D. Science Evaluation in the Czech Republic: the Case of Universities. *Societies*. 2013. **3**(3): 266–279.
<https://doi.org/10.3390/soc3030266>
5. Xu F, Li X. The changing role of metrics in research institute evaluation undertaken by the Chinese Academy of Sciences (CAS). *Palgrave Communications*. 2016. **2**: 16078. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.78>
6. Ortiz Núñez R. Altmetrics: alternative metrics for scientific, technological and innovation evaluation. *Academia Letters*. 2021. 1658. <https://doi.org/10.20935/AL1658>
7. Mryhloed O.I., Nazarovets S.A. Scientometrics and management of scientific activities: once again about the global and Ukrainian. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2019. (9): 81–94. <https://doi.org/10.15407/visn2019.09.081>
[Мригloed О.І., Назаровець С.А. Наукометрія та управління науковою діяльністю: вкотре про світове та українське. *Вісник НАН України*. 2019. № 9. С. 81–94.]
8. Malitskyi B.A. Problems of Comprehensive Assessment of Scientific Results. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2023. (9): 24–36. <https://doi.org/10.15407/visn2023.09.024>
[Малицький Б.А. Проблеми комплексного оцінювання наукового результату. *Вісник НАН України*. 2023. № 9. С. 24–36.]
9. Rybachuk V.P. Methodological problems of evaluating the productivity of scientific activity. *Nauka Naukozn.* 2013. (2): 46–52 (in Ukrainian).
[Рибачук В.П. Методологічні проблеми оцінювання продуктивності наукової діяльності. *Наука та наукознавство*. 2013. № 2. С. 46–52.]
10. Zhukovych I.A., Yegorov I.Yu. The Evolution of Methodical Approaches for Evaluation the Efficiency of the Activities of Scientific Research Organizations in the Czech Republic. *Statistics of Ukraine*. 2020. **89-90**(2-3): 117–126.
[https://doi.org/10.31767/su.2-3\(89-90\)2020.02-03.13](https://doi.org/10.31767/su.2-3(89-90)2020.02-03.13)
[Жукович І.А., Єгоров І.Ю. Еволюція методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності науково-дослідних установ Чехії. *Статистика України*. 2020. № 2-3. С. 117–126.]
11. Zhukovych I.A., Yegorov I.Yu. Evolution of Methodological Approaches to Evaluating the Efficiency of the Activities of Research Organizations in Ukraine. *Statistics of Ukraine*. 2021. **93**(2): 4–15. [http://doi.org/10.31767/su.2\(93\)2021.02.01](http://doi.org/10.31767/su.2(93)2021.02.01)
[Жукович І.А., Єгоров І.Ю. Еволюція методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності науково-дослідних установ в Україні. *Статистика України*. 2021. № 2. С. 4–15.]
12. Zhukovych I.A. Peculiarities of Evaluating the Activity of Scientific Organizations in Some Countries of the Former USSR. *Statistics of Ukraine*. 2022. **97**(2): 41–50. [https://doi.org/10.31767/su.2\(97\)2022.02.05](https://doi.org/10.31767/su.2(97)2022.02.05)
[Жукович І.А. Особливості оцінювання діяльності наукових установ у деяких країнах колишнього СРСР. *Статистика України*. 2022. № 2. С. 41–50.]
13. Yegorov I.Yu., Zhukovych I.A. Evaluation of the results of researchers' activities: new trends. *Nauka Naukozn.* 2023. (2): 42–58. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.02.042>
[Єгоров І.Ю., Жукович І.А. Оцінювання результатів діяльності дослідників: нові тенденції. *Наука та наукознавство*. 2023. № 2. С. 42–58.]
14. Yegorov I.Yu., Zhukovych I.A. Performance evaluation in research organizations: evolution of methodologies. *Nauka Naukozn.* 2022. (3): 36–50. <https://doi.org/10.15407/sofs2022.03.036>
[Єгоров І.Ю., Жукович І.А. Розвиток підходів до оцінювання результатів діяльності науково-дослідних установ. *Наука та наукознавство*. 2022. № 3. С. 36–50.]
15. Zhukovych I.A., Krasnonosova O.M. Organization of Evaluation of Scientific Activity in China: Methodology and Experience. *Biznes Inform.* 2023. (10): 53–63. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-10-53-63>
[Жукович І.А., Красноносова О.М. Організація оцінювання наукової діяльності в Китаї: методологія та досвід. *Бізнес Інформ*. 2023. № 10. С. 53–63.]

16. Hughes A., Martin B. Enhancing Impact. The Value of Public Sector R&D. Summary report. Council for Industry and Higher Education. UK Innovation Research Centre. 2012.
<https://www.ncub.co.uk/wp-content/uploads/2012/08/CIHE-1208ImpactReportWebVersion-1.pdf>
17. Goodhart C. Problems of Monetary Management: The UK experience. *Papers in Monetary Economics*. 1975. 1(1): 1.
18. The future of research evaluation: a synthesis of current debates and developments. Discussion paper. 2023.
<https://www.interacademies.org/publication/future-research-evaluation-synthesis-current-debates-and-developments>

Igor Yu. Yegorov

State Institution “Center for Evaluation of Activity of Research Institutions and Scientific Support of Regional Development of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3829-6383>

Inna A. Zhukovych

State Institution “Center for Evaluation of Activity of Research Institutions and Scientific Support of Regional Development of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5027-5991>

Olena M. Krasnonosova

State Institution “Center for Evaluation of Activity of Research Institutions and Scientific Support of Regional Development of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0863-3705>

Viktor V. Artiushenko

State Institution “Center for Evaluation of Activity of Research Institutions and Scientific Support of Regional Development of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3454-9264>

ON THE PROGRESS, RESULTS AND PROBLEMS OF THE EVALUATION OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE IN 2023

Organizational aspects of evaluating the effectiveness of the scientific activities of the NASU institutions and their divisions are presented in the article. The purpose of the article consists in the analysis of the evaluation results which presented the effectiveness of the scientific activities of the institutions and their divisions, with the evaluation process taking place in 2023 according to the new Evaluation Methodology, and the results of the testing of the evaluation in points, which was carried out at the same time. The tasks of this work also include results analysis for a survey of the experts' opinions and those of members of the Standing Commissions for the NASU scientific directions of the NASU sections on the permanent conduct of evaluation in points. In addition, the features of the evaluation in 2023 and the problems of its implementation and testing of the scoring system are determined. It is difficult to fully formalize the evaluation process, because a lot of activities and their results can't be presented in quantitative form. While the criteria and indicators for evaluation, as well as the methods of their determination, can be the subject of debate, the need for a faster solution to two organizational problems is not disputable. The first of them is the problem of forming a pool of experts with the involvement of foreign specialists. Formation of a pool of experts should ensure greater objectivity of generalized assessments. The second problem is the creation of universal information systems (in the form of user-friendly data arrays placed on the web) for conducting not only a “spot” evaluation every five years, but also for the introduction of monitoring by the Academy's governing bodies and providing information for state certification by the Ministry of Education and Science of Ukraine. This will make it possible to reduce the time for the preparation of evaluation materials, provided that the specifics of both procedures is preserved: while for the Ministry of Education and Science of Ukraine it is necessary to obtain a quantitative assessment of the institution as a whole, and then to compare it with the results of attestation in other agencies, for the Academy it is no less important to identify weak units and develop the ways to improve efficiency and propose measures for possible reorganization.

Keywords: research organization, methodology for evaluating the performance of research organization, evaluation criteria, peer review, evaluation in points, National Academy of Sciences of Ukraine, research funding.

Cite this article: Yegorov I.Yu., Zhukovych I.A., Krasnonosova O.M., Artiushenko V.V. On the progress, results and problems of the evaluation of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2023. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (6): 14–24. <https://doi.org/10.15407/visn2024.06.014>